

folk/ed. Derg, 2021; 27(1):47-68
DOI: 10.22559/folklor.1419

Research Article / Araştırma Makalesi

İlhan Başgöz'ün *Biografik Türk Halk Hikâyeleri* Unvanlı Doktora Tezi Üzerine

Upon İlhan Başgöz's Dissertation Titled
Turkish Biographic Folktales

Gürol Pehlivan*

Öz

İlhan Başgöz, akademik Türk halk bilimi çalışmalarının ikinci neslindedir. Per-tev Naili Boratav'ın danışmanlığında 1949 yılında tamamlanan; fakat Boratav'ın derslerinin süresiz tatil edilmesi sebebiyle savunmasında bulunmadığı bu tez, Türkiye'de halk bilimi alanında tamamlanmış ikinci doktora çalışmasıdır. Gerek ilk tezlerden olması gerekse daha önce çalışılmamış bir konuda olması sebebiyle Türk halk bilimi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu önemine rağmen basılmamıştır.

Başgöz, tezini dört bölüm hâlinde oluşturmuştur. Toplam olarak elli üç metin üzerinde çalışmış olup bunların yirmi iki tanesi herhangi bir şekilde yayımlanmamıştır. Türküli hikâyeleri uluslararası bir tür olarak gören Başgöz, dünya folklorunun bazı sorunlarını çözmek için Türk halk hikâyelerinin ipucu verebileceği düşüncesindedir. Böylece onun daha doktora tezinde sadece Türkoloji sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir yaklaşımının olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmada yaşayan âşıkların hayatında görülen temel süreçlerin, hakkında bilgi olmayan âşıklarda da mevcut olduğu varsayımından hareketle mukayese yöntemiyle eski âşıkların ha-

Geliş tarihi (Received): 10.10.2020 - Kabul tarihi (Accepted): 27.11.2020

* Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. gurolpehlivan@hotmail.com. ORCID 0000-0002-2984-574X / CC BY

yatıyla biyografik halk hikâyeleri arasında bağlantılar irdelenmiştir. Bu bağlamda Başgöz'ün dinleyici ve ortamın hikâye metinlerinde değişime yol açmasıyla ilgili ilk verileri tezini yaptığı sırada fark ettiği görülmektedir. Yine arasöz (digression) konusu da bu süreçte dikkatini çeken bir konudur.

Bu makalede Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Başgöz'ün tezi ve içerdiği malzeme günümüz araştırmacılarına tanıtıldıktan sonra, kullandığı hikâye metinleri, yaklaşımı, etik kuralları uygulaması ve etkileri bakımından “yorumsamacı” yaklaşımla tahlil edilmiştir. Sonuç olarak Başgöz'ün tezi, kullandığı sözlü kaynaklar bakımından bugün de değerini muhafaza etmektedir. Tezin genel bakış açısını oluşturan “tarihsel inşa” anlayışının bugün kullanılabilirliği ve tikel örneklerin genellenebilirliği pek mümkün görünmemektedir.

Anahtar sözcükler: *İlhan Başgöz, biyografik Türk halk hikâyeleri, âşık, âşık edebiyatı, musannif*

Abstract

İlhan Başgöz belongs to the second generation of the Turkish folklore studies. Though the supervisor Pertev Naili Boratav didn't read the final version and couldn't attend the jury by reason of his classes were suspended indefinitely, the dissertation, finished in 1949, was the second doctoral thesis completed in Turkey. For the reasons that it was one of the first dissertation and was about a topic not studied previously, it has a significant place in the history of Turkish folklore studies. Nevertheless, the work has not been published.

Başgöz composed his dissertation in four parts. Totally, fifty-three texts were studied, twenty-two of which had never been published in any way. He considered the melodious folk tales as an international genre, and thought that Turkish folktales might shed light on some of the issues of world folklore. Thus, as early as his dissertation work, it is understood that his approach was not just to untangle the issues in the field of Turcology. In his study, it was assumed that the basic processes seen in the lives of minstrels were also present in the minstrels that who were not known much about, and then the connections between the lives of old minstrels and biographic folktales were examined using comparison method. In this regard, it is clear that Başgöz noticed the initial data about how the audience and the setting cause changes in story texts. Also, digression was another topic that called his attention during his doctoral studies.

In this article, Başgöz's thesis, preserved in the Library of Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, and the material contained in his thesis were introduced to today's researchers and then was analyzed with a “hermeneutic” approach in terms of the story texts he used, his approach, his application of ethical rules and their effects. As a result, Başgöz's thesis preserves its value today in respect of the oral sources he used. However, it doesn't seem possible today that

the applicability of “historical construction” approach, which constitutes the general point of view of his thesis and generalizability of particular examples.

Keywords: *İlhan Başgöz, Turkish biographic folktales, minstrel, minstrel literature, story teller*

Extended summary

The subject of this study is the analysis of İlhan Başgöz’s dissertation, *Turkish Biographic Folktales (Characters, Structure, Minstrels’ Relations to Their Work)*, completed in 1949, in terms of its resources, approach, ethics and impact. Başgöz wrote his dissertation under hard circumstances as his supervisor Pertev Naili Boratav’s courses were suspended following a three-year investigation and judicial process. The thesis defence was convened in such a heavy atmosphere that Boratav wasn’t assigned as a member of the jury, although he was not dismissed yet from his office at university. The jury, including Fuad Köprülü, found Başgöz successful with a good command. Irregardless, the dissertation opened Başgöz the doors of academia again and ensured him to go the USA and continue his studies on Turkish Folklore there.

Başgöz’s dissertation is about romantic biographical folk tales. The dissertation, which includes a Preface, Introduction, Four Parts, Additional Texts, and Notes, does not have a conclusion. The parts that form the body of the dissertation are 1. The Biographical Analysis of Former Minstrels as Heroes, 2. The Shadows of Minstrels’ Real Lives in Tales, 3. The Relations between The Poems in Biographic Tales and Minstrels’ Work, 4. The Structure of Biographic Folktales. Başgöz says that folktales need to be analysed on an international basis. Thus, he takes folktales out of Turcology’s respectively narrow limitations and places them in a wider field which may help solve some problems of world folklore. As the headings of the parts signify, the dissertation has a historical perspective. The problem that the writer of the thesis needs to solve is how the biographic folktales are formed. At his point it is very important to determine the overlaps between the minstrels’ real biographies and the biographic-like stories based on them. However, Başgöz’s main obstacle was that almost nothing was known about minstrel’s biographies. In order to overcome this, the researcher adopts such a problematic approach that he takes the common elements of today’s minstrels’ biographies into the scope of past minstrels’s lives. This is methodologically problematic since Başgöz assumes a determinism between the plots of biographies of minstrels whom we know about and whom we know nothing about. Yet, it is not possible to accept such a determinism, This assumption denies change in any context of adaptation strategies. Furthermore, his approach bears a serious overgeneralisation issue. Başgöz considers those common elements in minstrels’ biographies, which are clearly partial, to be universal. But, this issue discussed by Karl R. Popper in epistemology results in that it is not possible to go from the partial to the universal. Here, a dilemma lies on the basis of Başgöz’s dissertation.

On the other hand, some of the topics on which Başgöz would write in his time in the US were realised thence. Başgöz saw in his fieldwork that the narrator and the environment of the narration had effects on narratory and he didn’t refrain indicating that. In fact, it is seen that

before Başgöz, his professor Boratav had called attention to this issue. Nevertheless, when Başgöz found out about the Performance theory in the US, he understood how important it was in all aspects and he aligned his latter work with the theory. As a matter of fact, he contributed quite a lot as a researcher who wrote out the first evidential examples of the theory. However, Boratav never elaborated on the topic in detail. This is the result of his remaining aloof from the theory. Another topic that Başgöz realised then was the presence of digressions in the tales. The term, which means narrator's cropping some things from the story and adding others, is still not taken into consideration well in Turkey. As regards to wording, it is seen that the use of "we" dominates the text. After going to the US, the researcher left this style, which in language is a reflection of a positivist approach regarding the researcher and research subject as separate.

It can be said that the dissertation is also valuable in terms of folk poetry studies. Başgöz met quite a number of minstrels and highlighted that minstrels plagiarised poems from well-known ones, and, thus, misguided researchers. Another issue is that sometimes during the performance when the minstrels forget lines, they complete them with the lines from a well-known minstrel whom they don't really remember. All these warnings are worthwhile with regard to minstrels literary studies.

The dissertation is ethically trouble-free. Başgöz addressed the academics who supported him, and he did not abstain from criticising such researchers as Boratav (his supervisor), Fuad köprülü, and Nihat Sami Somyarkın (later surnamed as Banarlı).

The impact of the dissertaion has remained limited. This is because it has not been published and is not easily available. Among those who reached the dissertaion, Fikret Türkmen, who studied on Âşık Garip in doctorate, criticised it in its own scope, and, contrary to Başgöz, he asserted that Âşık Garip did not really live. Türkmen's basic stand is that the living minstrels believe all characters in folktales really lived. However, there is no doubt some of them are fictional. Hence, what the tradition says at this point should not be taken as fact.

Finally, I'd like to express that, as Başgöz's dissertation was not published in Turkey at the time it was submitted, his remarkable views on the creation of folktales based on his field work could not have the opportunity to be discussed.

Giriş

Türkiye'de halk edebiyatı alanında yapılmış ilk doktora tezi Pertev Naili Boratav'ın danışmanlığında Mehmet Tuğrul tarafından yapılan ve 1946 yılında tamamlanan Çal Mahmutgazi Köyünün Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)'dır. Bu tezin ardından biten ikinci doktora tezi ise, yine Boratav'ın danışmanlığında hazırlanmaya başlayan; ancak adı geçen akademisyenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki kürsüsünün kapatılmasıyla M. Fuad Köprülü'nün sorumluluğuna verildiği anlaşılan (Pultar ve Aygün Cengiz, 2003: 83) İlhan Başgöz'ün 1949 yılında tamamlanan *Biografik Türk Halk Hikâyeleri (Kahramanları, Teşekkülleri, Saz Şairlerinin Eserleriyle Münasebeti)*'dir.¹

Başgöz, DTCF'den 26.10.1944 tarihinde mezun olduktan² sonra aynı fakültede P. N. Boratav'ın yanında 28.12.1944 tarihinde³ ilmî yardımcı olarak göreve başlar. Boratav ve Başgöz'ün bu yıllarda siyasî görüşleri arasında paralellik olduğu bellidir. Bu sebeple 1944'ten itibaren DTCF'de Boratav ve "solcu hocalar" aleyhinde olan gelişmelerden Başgöz de etkilenmiştir. Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes "sol görüşlü" *Görüşler* dergisini çıkarınca, gelen tepkiler üzerine 17.12.1945 tarihinde MEB Bakanlığı emrine alınırlar. Ancak Danıştay'ın 26.04.1946 tarihli kararıyla görevlerine dönerler (Çetlik, 2019: 84). Bu yıl içinde 28.12.1946 tarihinde Başgöz'ün ilmî yardımcılık görevi de Gazi Eğitim Enstitüsü'ne nakledilir.⁴ Bu arada Boratav'ın teklifiyle DTCF'de 7.04.1947 tarihinde "Halk Edebiyatı ve Folklor Kürsüsü" kurulur (Aygün Cengiz, 2017: xi). Ardından 1947 yılında bir dizi olay sonucunda Boratav hakkında soruşturma açılır ve 1 Temmuz 1947'deki bir kararla Türk Halk Edebiyatı ve Folklor dersleri geçici bir süre tatil edilir (Çetlik, 2019: 88). 10 Ocak 1948'de Boratav, Boran ve Niyazi Berkes öğretim mesleğinden çıkarılırlar (Çetlik, 2019: 89). 12 Temmuz 1948'den itibaren adı geçen öğretim üyeleri açığa alınarak kadroları L cetveline nakledilir. Boratav, maaşının 1/2 olarak alabilir (Çetlik, 2019: 94-95). Yukarıda özetlenen durum, Başgöz'ün ilmî yardımcılığa başladığı andan itibaren huzursuz bir ortamda doktora tezini hazırlamak zorunda olduğunu göstermektedir. Başgöz hatıralarında yardımsız kalmasının sebebi olarak hocası Boratav'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki görevine olaylı bir şekilde son verilmesi ve onun da Fransa'ya gitmesi olarak zikreder. Bu noktada Başgöz'ün hafızası kendisini yanıltmaktadır. Çünkü Boratav'ın DTCF'deki görevine kesin olarak 12 Temmuz 1948 tarihinde son verilir (Çetlik, 1998: 32), fakat 1952 yılı sonuna kadar Türkiye'de kalır (Çetlik, 1998: 40). Dolayısıyla Başgöz'ün belirttiği "yardımsız kalma" durumunu Boratav'ın resmî görevinin sonlanması ve mahkemelerle uğraşmasıyla açıklamak gerekir. Boratav'ın vazifesinin olmadığı 1948 yılında -ki tam da Başgöz'ün tezini kaleme aldığı yıla denk geliyor- Başgöz-Boratav ilişkisi hakkında net bir bilgi yoktur. Bu dönemi anlatırken Başgöz'ün kullandığı "*Ben tezim üzerinde çalışırken solcu arkadaşlar benimle alay ediyor. Hapishaneye edebiyat doktoru olacaktım.*" (2017: 165-166) cümlesi, bu sıradaki havanın ağırlığını ve tez sahibinin ruhsal durumunu gösterir niteliktedir. Öte yandan Boratav'ın ayrılmasıyla tezin resmî danışmanı Necmettin Halil Onan olmuştur. Ancak Onan, Boratav'a bir mektup göndererek, tez hakkında kendisini aydınlatmasını ister. Boratav'ın rapor şeklinde verdiği cevap, tezin başarılı olduğu yönündedir (Çetlik, 2019: 159-160). Onan da 07.04.1949 tarihli raporunda tezin "iyi" dereceyle kabul edilebileceğini yazar (Başgöz, 2017: 444). Tez savunmasının da oldukça gergin olduğu anlaşılıyor. Başgöz'e göre, N. Halil Onan tez savunması için herkesin kabul edeceği bir formül bulmuş ve jüriye Fuad Köprülü'yü yazmıştır. Bu yıllarda bilimsel bir otorite olan Köprülü, tezi kabul ederse de reddederse de kimse itiraz edemeyecektir. Savunmada Köprülü, Başgöz'ü oldukça zorlamış, verdiği cevapları beğenmemiştir (Başgöz, 2017: 165-166); fakat sonuçta "iyi" dereceyle doktor olabileceğine dair raporunu tanzim etmiştir (Erbaş, 2016: 135). Bu durumu Boratav'ın, "*Üstad bilgisini göstermiş, benden intikamını almış.*" şeklinde değerlendirdiğini Başgöz ifade etmektedir (Çetlik, 2019: 160). Böyle gergin bir ortamda tezini savunan Başgöz'ün ilmî yardımcılık görevi kısa bir süre sonra bitmiş ve kendisi Tokat Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak tayin

edilmiştir (Başgöz, 2017: 165).

Bu makalede öncelikle Başgöz'ün doktora tezinin analitik özetini verecek⁵, ardından “kaynaklar”, “yaklaşım”, “etik” ve “tezin etkileri” noktalarından değerlendirmelerde bulunacağım. Böylece tezin temel yaklaşımını, ele aldığı konuya getirdiği katkıları ve kendisinden sonraki literatürde ne şekilde değerlendirildiğini vurgulayacağım.

1. Teze genel bir bakış

Başgöz'ün tezi “Önsöz” (2 sayfa numaralandırılmamıştır), Bibliyografya (1-9), Giriş (8-24) ile dört bölüm (24-185) ve Ek-Metinler (185-199)'den oluşmaktadır. Tezin 199-214 numaralı sayfaları arasında atıflar “son not” olarak düzenlenmiştir. Şu durumda tez 6+214 sayfadır. Önsöz'deki 18 Şubat 1949 tarihinden anlaşıldığına göre tezin yazımı bu tarihte tamamlanmıştır.

Tez, Önsöz ile başlamaktadır. Bu kısımda öncelikle, Başgöz'ün neşredilmiş mevcut hikâye kitaplarının bilimsel analiz için yetersizliğini vurguladığı görülmektedir. Bu değerlendirmeye bağlı olarak yazar, metin derlemek için 1945-1946 yazlarında Kars'a gittiğini ve sayısı onu geçen hikâye topladığını; ancak sonuca varmak için topladığı metinlerin yeterli olmadığını belirterek, imkân olmadığından yeniden derlemeye çıkamadığını ifade eder.

Araştırmacı, ayrıca hikâyelerin sadece metinleri üzerinde çalıştığını, oysa bu metinleri hakkıyla değerlendirmek için hikâyelerin “içinde doğup geliştiği sosyal muhitin bütün cep-heleriyle” tanınması dışında, musannif âşıkların hayatlarının ayrıntılı bir biçimde bilinmesi gerektiğini yazmaktadır. Bu açıklamalar da Başgöz'ün çalışmasını “metin merkezli” yaklaşımın bir ürünü olarak değerlendirebileceğimizi göstermektedir.

Önsöz'ün son paragrafında teşekkür edilenler; Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Azra Erhat, Tahsin Yazıcı, Faruk Atay, Hilmi Artan, Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'dır.

“Biografik⁶ Türk Halk Hikâyeleri ile Arap, Fransız, İngiliz Halk Hikâyeleri Arasında Mukayeseli Bir Çalışma Denemesi” (8-24= 16 s.) başlıklı *Giriş*'te 16 kaynaktan alınmış 64 dipnot var ve iki alt başlık mevcuttur; A. Araplarda Türkülü Biografik Halk Hikâyeleri, B. Fransız ve İngiliz Ortaçağında “Âşık Geleneği”; Halk Hikâyesi Örnekleri ve Türk Halk Hikâyeleri.

A. Araplarda Türkülü Biografik Halk Hikâyeleri (9-16) başlığı altında yazar, bu iki milletin hikâyeleri arasındaki benzerlikleri ele alır. Başgöz'e göre Arap halk hikâyeleriyle Türk halk hikâyeleri arasındaki ilişkiye ilk kez O. Spies dikkat çekmiştir. Adı geçen araştırmacı, bu iki milletin halk hikâyeleri arasında konu bakımından benzerlikler olduğunu ileri sürer. Pertev Naili Boratav ise bu benzerliklerin “klîşe sözler”de de görüldüğüne dikkat çekerek, bu ilişkinin şekil noktasında da var olduğunu iddia etmiştir. Başgöz, verimli bir mukayesenin iki millete ait metin ve araştırmaların artmasıyla mümkün olabileceğini söyler. Ardından bu benzerlikle ilgili olarak Arap hikâyesi olan “Bayad ve Rıyad”ı örnek olarak verir (11) ve şu beş özelliğin Türk halk hikâyelerinde de görüldüğünü ifade eder:

a. Kahraman âşık-şairdir, b. Hikâye manzum-mensurdur. Serüven, nesir; heyecan ve his-

ler şiir olarak ifade edilir (11). Şiirle mensur kısım arasında kuvvetli bir bağlılık Türk halk hikâyelerinde de görülür (14), c. Kavuşma için geçirilen maceralar, d. Kavuşma söz konusudur, e. Hikâye, kız ve erkek kahramanların ikisinin birden adıyla anılır.

Antere ile Âşık Garip hikâyesi arasında da “başlık için gurbete çıkma” temi bakımından benzerlik mevcuttur.

Biyografik mahiyette olan Arap halk hikâyelerinde üç esas tem vardır; 1. Kahraman-âşığın bir kızla sevişmesi ve ona aşkı, 2. Sevilen kıza kavuşabilmek için geçirilen maceralar, 3. Netice (Kahraman ölür). Başgöz, neticenin olumsuz oluşunu Türk halk hikâyesinden önemli bir ayrılık olarak görür. Çünkü biyografik Türk halk hikâyelerinde mutlu son vardır (15).

Başgöz, doğuş olarak Arap ve Türk halk hikâyelerinin önce biyografik mahiyette rivayetler halinde başladığını, sonra bu rivayetlerin bir kişi tarafından toplanarak “tipik bir hikâye” haline getirildiğini düşünmektedir (15).

Arap halk hikâyeleri 10. yüzyılda, Türk halk hikâyeleri ise 16. yüzyılda oluşmuştur. Şu durumda Türkler, Araplardan etkilenmiş midir? Başgöz, buna kesin cevap vermez (15-16). Ancak daha sonra bir başka bahis dolayısıyla kullandığı *Çünkü Türk-Arap halk hikâyeleri arasında da münasebetler bulunduğunu biliyoruz* (21) ifadesi kanaatinin bu olduğunu gösterir gibidir.

B. Fransız ve İngiliz Ortaçağında “Âşık Geleneği”; *Halk Hikâyesi Örnekleri ve Türk Halk Hikâyeleri* (16-23) başlıklı bu kısımda iki nokta ele alınır (16); 1. Troubadourların hayatının hikâye haline gelip gelmediği, gelmişse Türk halk hikâyeleri ile ilgisinin derecesi, 2. Eğer biyografik Fransız hikâyeleri mevcut değilse, türkülü Fransız halk hikâyeleriyle (chan-tefabl) Türk halk hikâyelerinin mukayesesi.

Bu noktada araştırmaları sıkıntıya sokan nokta 19. yüzyıla kadar troubadourların sanat değeri olabileceğinin düşünülmemesi sebebiyle kaynak yokluğudur. Sadece yedi troubadourun hayatı hakkında bilgi vardır. Bunların hayatları biyografik hikâye vasfı göstermez. Bazı türkülerde hayatları hakkında bilgiler vardır.

Türk halk hikâyeleriyle bunlar arasında üç ortak tema vardır (18):

a. Uzakta bulunan kıza görmeden âşık olmak, b. Âşık olduktan sonra şiir yazma kabiliyeti kazanmak, c. İyi saz çalan troubadorlarla imtihan olup kazanmak.

İkinci maddede ele alınacağı söylenen “türkülü aşk hikâyeleri”ne Fransız edebiyatından verilebilecek tek örnek “chantefable” denilen “Aucassin et Nicolette”dir. Yazması 13. yüzyılın sonuna tarihlenen ve doğu kökenli olduğu düşünülen bu hikâye ile Türk halk hikâyeleri arasında benzerliklere rastlanır (19-21):

1. Manzum-mensur olmak (Bir farkla ki Aucassin et Nicolette’de manzum kısımlarda da olay anlatılır. Türk halk hikâyelerinde bu yoktur.), 2. Başlangıç formelleri benzer (“Derler, anlatırlar, hikâyet ederler ki”), 3. Kız ve erkek kahramanların adıyla anılan bir aşk hikâyesidir, 4. Her ikisinde de toplumsal konumları kavuşmalarına engel olur

Sonuç olarak Başgöz’e göre, Aucassin et Nicolette ile Türk halk hikâyeleri benzerliğinin sebebi her iki geleneğin de Arap hikâyeciliğinden etkilenmesi olabilir. Ancak Başgöz, her iki

türün oluştuğu toplumsal muhit benzerliklerinin de bu duruma yol açabileceğini yazar (21-22).

Başgöz, konuyla ilgili pek malzeme olmayan İngiliz edebiyatına daha az yer ayırır. 6-7. yüzyılda yaşamış İngiliz şairlerine ait menkabelerde⁷ “rüya görerek şiir yazmak” Türk halk hikâyeleri ile benzerdir. Ancak İngilizlerde “aşk bâdesi içme” motifi yoktur. Öte yandan Âşık Garip’in şiir söylemeye başlamasıyla bunlar arasında benzerlik mevcuttur (22-23).

Giriş’in ardından *Hikâye Kahramanı Eski Âşıklar İçin Biyografi Tetkikleri* (24-54= 30 s.) başlıklı ilk bölüm gelmektedir. Derlenen metinler dışında, 21 kaynaktan yapılmış 126 atfın olduğu bu kısımda Başgöz, altı âşığın (Tufarkanlı Abbas, Âşık Kerem, Âşık Garip, Ercişli Emrah, Karacaoğlan, Dede Kasım) hayatını sözlü kaynaklardan faydalanarak inşa etmeye çalışmıştır. Bölümün başında araştırmacı, bu âşıkların hayatıyla ilgili yazılı kaynakların olmadığını vurgular ve dört kaynaka bunlar hakkında biyografi inşa edilebileceğini yazar (24); a. Âşıkların hikâyeleri, b. Şiirleri, c. Hayatları etrafında teşekkül eden şifahi menkabe ve rivayetler, d. Şifahi an’anede yaşayan biyografik bilgiler. Başgöz, açıkça bu kaynaklardan biyografik bilgi çıkarmanın zor olduğunu kabul eder ve “*çünkü bu şifahi kaynakların verdiği bilgilerin hemen hepsi daima değişip hakikatten uzaklaşabilir*” (24). Bu sebeple bulduğu çözüm, âşıklarla ilgili tüm kaynakları kullanarak bunlardan elde edilen bilgilerin mukayesesini yapmak, birbirini takviye eden bilgilerle bir biyografi oluşturmaktır. Görüldüğü gibi burada anahtar terim “mukayese”dir.

Bu bölümde Tufarkanlı Abbas (24-27) , Âşık Kerem (27-32), Âşık Garip (32-33), Ercişli Emrah (34-40), Karacaoğlan (40-52), Dede Kasım (52-53) isimli altı âşığın biyografisi temelinde sözlü kaynaklardaki bilgilerin, araştırmacıların yorumlarıyla karşılaştırılması sonucu inşa edilmiştir.

Bu noktada şunu ifade etmek lazımdır ki bu âşıklarla yapılan sonraki çalışmaların büyük kısmında Başgöz’ün tezi kullanılmamış, dolayısıyla onun oldukça eski tarihlerde topladığı ve yayımlanmamış sözlü rivayetler diğer araştırmacılar tarafından değerlendirilememiştir. Hatta Karacaoğlan hakkında hazırlanmış bir bibliyografyada (Sefercioğlu 1981) bile tezin künyesi mevcut değildir.

Biyografik Hikâyelerde Âşıkların Reel Hayatına Ait İzler (54-64) başlıklı ikinci bölümde âşıkların gerçek hayatından hikâyelere geçen unsurların neler olduğu incelenmiştir. Bölümün başında Başgöz, bazı metodolojik açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamaların en önemli noktası, âşıkların hayatı hakkında yeterince bilgi sahibi olunmadığı gerçeğidir. Başgöz, bu açığı kapatmak için tarihte yaşayan âşıkların hayatında müşterek unsurları tespit edeceğini ve hayatta olmayan âşıklarda da bu unsurların bulunduğu kabul edilebileceğini, bu unsurlarla biyografik hikâyelerin karşılaştırılması yoluyla âşıkların hayatından hikâyelere nelerin geçtiğinin tespit edilebileceğini söyler (55). Bu akıl yürütmenin ardından şunları yazmaktadır:

Biz mukayeselerimizde bu ikinci yolu takip edeceğiz. Çünkü âşıklarımızın hayatlarında müşterek unsurlar bulmak mümkün olmaktadır. Fakat tarihimiz boyunca yaşamış âşıkların hayatı hakkında bilgiler toplamak basit bir mesele olarak görünmüyor. Bunların hayatları uzun zaman yazılı kaynaklara geçmemiş, ancak şifahi olarak yaşamıştır. Bu ise, onların başlarından geçenlerin, çoğu zaman, menkabeleşmesini mucip olmuştur. Bu yüzden günümüz-

de yaşamakta olan âşıkların hayatlarının tetkikini konumuz dışında bırakmayacağız. Çünkü bugünkü âşıkların hayatı, cemiyet içindeki fonksiyonları daha eskiden yaşayanlarınkinden farklı değildir ve onlar hakkında hükümler verirken bize faydalı olabilecektir (55).

İleride bu yaklaşımın barındırdığı yöntem sorunlarına “Yaklaşım” kısmında dikkat çekeceğim. Yukarıdaki açıklamanın ardından Başgöz, mukayese yapmaya girer ve biyografik hikâyelerde reel hayata ilişkin şu öğeleri tespit eder:

a. Fakirlik (56-59), b. Mahlas edinme vakıası (59-60), c. Sazla seyahat (60-62), d. Âşıklarla karşılaşma ve imtihan edilme (62-63), e. Âşığın rolünün olduğu âdetler (63-64).

Biyografik Hikâyelerdeki Şiirlerin Saz Şairlerinin Eserleriyle Münasebeti (65-96) unvanlı üçüncü bölümde biyografik hikâyelerdeki şiirlerle, hayatı hikâyeleşmemiş âşıkların şiirlerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Başgöz’e göre böyle bir karşılaştırma şu iki noktanın anlaşılmasını sağlayacaktır (65):

1. Hikâye kahramanı olan âşığın şahsiyetinin, hatta biyografisinin daha iyi tanınmasına yardım etmek, (O âşığın şöhretinin diğer âşıklara yaptığı tesirin, kimlerin tesirinde kaldığının tespiti yoluyla yaşadığı yüzyılın tespiti.)

2. Biyografik hikâyelerin oluşumu, yayılması ve uğradığı değişikliklere dair bazı tespitler yapmayı sağlamak. (Biyografik hikâyelerde, hikâye kahramanı olan âşığın şiirleri bulunduğu, bu şiirlerin başka âşıkların şiirleriyle ilişkisi, hikâyelerin diğer saz şairlerinin eserleriyle münasebeti anlamına gelir. Bu tespit edildiğinde ilişkinin hangi devirde yoğun olduğu ve hikâyelere hangi âşıklardan şiirler geçtiğinin anlaşılması mümkün olur.)

Başgöz, yukarıdaki amacına ulaşabilmek için 15 bin şiirle, bibliyografyada gösterilen tüm biyografik hikâyelerdeki şiirleri karşılaştırmış ve sonuçta elli şiirlik bir liste çıkarmıştır (66). Bu şiirler toplamda yedi biyografik hikâyeye dağılmış olup hikâyelere göre şiir sayısı şöyledir: Kerem: 22, Âşık Garip: 4, Ercişli Emrah: 17, Karacoğlan: 3, Âşık İlyas: 2, Tufarkanlı Abbas: 1, Ali İzzet: 1 (66-69). Bu mukayeseden üç tip benzeşme ortaya çıkmıştır (70-72):

1. Şiirlerin sadece nakarat kısmının benzemesi (Nazireler), 2. Nakarat mısralarının yanında bazı dörtlükleri de birbirine benzeyen şiirler, 3. Birbirinin aynı olan iki şiirin, iki başka şaire ait olarak görünmesi.

Başgöz, ilk maddeyi çok önemsemez, en fazla sanatkârların karşılıklı tesirlerinin ele alınabileceğini söyler. İki ve üçüncü maddeler ise daha önemlidir; çünkü bunlarda şiirin iki ayrı şairden hangisine ait olduğunun tespiti önem kazanır. Bu noktadan itibaren Başgöz, bu elli şiirin mukayeseli biçimde inceleyerek, bu şiirlerle ilgili çeşitli hükümler verir. Bunlardan birini örnek verelim: *50 numaralı şiiri, Ali İzzet Özkan aynen Pir Sultan Abdal’dan almıştır. Esasen onun şiirlerinde sık sık böyle intihallere rastlamak mümkündür* (88).

Bu karşılaştırmaların sonucunda Başgöz şu sonuçlara varır:

1. Saz şairlerinin eserleriyle biyografik hikâyelerdeki şiirler arasında karşılıklı ilişki vardır. Elli şiirden on üçü saz şairlerinden halk hikâyelerine geçmiştir. Yedi şiir de hikâyelerden saz şairlerine geçmiştir. Dokuz şiirin ise hikâyelerden mi saz şairlerine, saz şairlerinden mi hikâyelere geçtiği tespit edilememektedir (88),

2. Saz şairlerinin eserleriyle hikâyeler arasındaki bu münasebet öncelikle, Hikâye kahramanı olan âşıkların yaşamış kimseler olmasından kaynaklanır (88-91),

3. Şiirleri en çok değişen biyografik hikâyeler; Kerem, Emrah, Âşık Garip'tir (91),

4. Halk hikâyelerindeki şiirlerle, eserleri arasında karışmalar bulunan âşıkların çoğu 17. yüzyılın şairleridir: Karacoğlan (18 şiir), Erzurumlu Emrah (8 şiir), Gevheri (3 şiir), Âşık Ömer (2 şiir). Hikâye kahramanı olan Garip, Kerem, Emrah gibi âşıkların 17. yüzyılda yaşadığı ve bu yüzyılda âşık edebiyatının büyük gelişme gösterdiği göz önünde tutulursa, bu ilişki tabiidir. Ayrıca hikâyelerdeki şiirlerin bozulmaya ve yeni şiirler girmeye başlaması da 17. yüzyıldan sonradır (91),

5. Şiirlerde ve hikâyelerdeki şiirlerde “aşk” ve “gurbet” temaları, ortak olarak, açık ara öndedir (92),

6. Biyografik hikâyelerdeki şiirler, intihal edilebilir veya tersi olarak kendi biyografik hikâyesini yazan âşıklar, hikâyelerinin içine başka âşıkların şiirlerini koyabilirler (92-94). (Konu, yöntem kısmında “intihal” başlığında işlenecektir.),

7. Halk hikâyesine bir şiirin geçebilmesi için, şiirin hikâyenin konusuna geçeceği yere uyması bir zorunluluktur. Bu sebeple belli vakalara, yer ve olaylara telmih yapan şiirlerin hikâyelere geçmesi zordur (94),

8. Bünye ve teması uygun şiirlerin hikâyelere veya âşıklara geçişinde coğrafi bölge yakınlığı da tesirlidir (94),

9. Şiirin sahibi olan sanatkârlar arasında isim aynılığının da rolü vardır. Erzurumlu Emrah ile Ercişli Emrah'ın şiirleri arasındaki büyük geçişin sebebi bu yüzdendir (94),

10. Son olarak, önemsiz olmakla birlikte, âşıkların mahlasları veya isimlerinin konuşma dilinde başka manalara gelen kelimelerden olmasının da bir rolü olmuştur. Örneğin Garip, Kerem, Selvi gibi isimler konuşma dilinde de manalıdır. Örneğin sıfat olarak kullanılan “garip” kelimesi, şiirin Âşık Garip'e izafe edilmesini kolaylaştırmaktadır (95).

Tezin en önemli ve uzun bölümü *Biyografik Halk Hikâyelerinin Teşekkülü* (96-185) başlığını taşır. Başgöz, bu bölümde hocası Boratav'ın “genellemeci” yaklaşımını benimser. Boratav'dan yaptığı alıntı şu şekildedir:

“Bir halk hikâyesinin nasıl meydana geldiğini hiç şüphe yok ki, musannifi malum olan hikâyeleri tetkik ve onlar hakkında söylenen rivayetlerden ve mevsuk malumattan istifade ederek izah etmek mümkündür. Bu izah, hikâyeler aynı büneyi gösterdikleri, aynı içtimai şartların mahsulleri oldukları için, musannifi meçhul hikâyelere de, hataya düşmeksizin, teşmil edilebilir” (95).

Başgöz amacını, Boratav'ın eksik malzeme üzerinden yaptığı doğru genellemeyi delillendirerek, “*en basit biyografik vak'adan, an'anevi bir halk hikâyesine doğru giden oluşu*” (97) tespit etmek olarak açıklar ve ardından biyografik halk hikâyelerinin oluşumunu iki kısma ayırarak inceleyeceğini yazar (97):

1. Tam bir an'anevi hikâye karakteri göstermeyen; fakat âşıkların hem hayatından hem şiirlerinden izler taşıyan şiir-vak'aların, menkabelerin, rivayetlerin, küçük türkülü hikâyelerin teşekkülü, 2. An'anevi⁸ bir biyografik halk hikâyesinin teşekkülü.

Ancak Başgöz, konuyu ele almaya başladığında beşli bir tasnif uygular:

1. Tam bir halk hikâyesi karakteri göstermeyen biyografik mahsullerin teşekkülü, 2. Âşıkların hayatı etrafında menkabelerin teşekkül etmesi, bunların şiirler ve biyografilerle münasebeti, 3. Küçük türkülü hikâyelerde (Bozlaklar) âşıkların hayatı veya biyografik bozlaklar, 4. Yaşayan âşıklara ait biyografik hikâye epizotları ve bunların küçük hikâyeler halinde anlatılması, 5. An'anevi biyografik halk hikâyelerinin teşekkülü.

Buradan anlaşıldığına göre ilk dört başlık, araştırmacının ilk olarak zikrettiği ikili tasnifteki 1 numaralı maddenin açılanmasıdır. Tezin devamında araştırmacı her başlığın altında konuyla ilgili tahlil ve yorumlarını sıralamaktadır.

Tam Bir Halk Hikâyesi Karakteri Göstermeyen Biyografik Mahsullerin Teşekkülü (97-110) başlıklı ilk maddede Başgöz, âşıkların hayatlarında geçen birçok olayı şiirleştirdiklerini, bunların şiirleri içinde büyük bir yekûn tuttuğunu belirterek, çok defa âşığın şiirini okumadan başından geçeni kısaca anlattığını yazar. Bu tip şiirlere “şiir-vak'a” adını veren Başgöz, bunları altı başlık halinde ele alır (97):

a.⁹ Kadın, güzel, sevgili ve bunlarla ilgili diğer konulara bağlı şiir vak'alar; bazı örnekler (97-100), b. Âşıkların günlük hayatıyla ilgili çeşitli hadiseler, meseleler ve güçlüklerle ilgili şiir-vak'alar ve örnekler (100-103), c. Ağıt karakteri taşıyan şiir-vak'alar (103-105), d. Tarihi karakter taşıyan şiir-vak'alar (105-106), e. İmtihan ve karşılıklı münazara sahnelerini anlatan şiir-vak'alar (106-108), f. Rüyada dolu içerek âşık olma ve bunları anlatan şiir-vak'alar (108-109).

Araştırmacıya göre bu şiir-vak'aların tamamının yaşandığını iddia etmek güçtür. Hatta bunların bazıları tamamen hayalidir. Nitekim âşık, başından geçeni anlatırken kendini ikinci bir şahıs olarak naklettiği “aldı Talibi, aldı Ali İzzet bakalım ne dedi” gibi ifadeler kullanarak bu durumu hikâyeleştirerek anlatır (109-110).

İkinci madde olan Âşıkların Hayatı Etrafında Menkabelerin Teşekkül Etmesi, Bunların Şiirler ve Biyografilerle Münasebeti (113-128) kısmında âşıkların hemen hepsi hakkında çok defa reel malzeme yerine menkabelere rastlandığı belirtilerek, bu menkabelerin şiir-nesir karışımı oldukları ve konuları itibariyle biyografik hikâyelerin oluşumunda önemli bir rollerinin olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu duruma Başgöz'ün ele aldığı menkabelerden olan Yunus Emre hakkında oluşan anlatılar verilebilir. Tez sahibi bu menkabelerin dört “esaslî tema” etrafında toplanabileceğini ifade eder (113):

a. Kahramanın âşık olması ve şiir söyleme kabiliyetini kazanması (113), b. Kahraman-âşığın mertebesinin üstünlüğünü, kerametlerini ve insan-üstü vasıflarını anlatan menkabeler (114), c. Günlük hayatın çeşitli meselelerini anlatan menkabeler (114), d. Kahramanın aşkı ve bir sevgili ile münasebetlerini anlatan menkabeler (114-115).

Başgöz, bu menkabeden sonra Sümmani, Efkâri, Âşık İlyas, Zülali gibi âşıklardan da örnekler vermektedir. Bu noktada tez sahibi, biyografik hikâyelerin doğmasında, eski men-

kabelerin yeni kahramanlara adapte edilmesinin de rolünün olduğunu ifade eder (123). Bu menkabelerin bir kısmı şiirlere bağlıdır ve şiirin daha iyi anlaşılması görevini üstlenirler. Aynı görevi taşıyan “şiir-vak’a”lardan farkları şudur ki menkabe unsurları (örn. keramet gösterme) kazanmışlardır (124). Bu menkabelerin şiirden ayrı bir işlev kazandığı durumlar da vardır. O zaman menkabe, şiirin dışında yaşayabilmekte, hatta bu durumda çok defa âşığın hayatı hakkında reel olduğuna inanılan bir bilgi yerine geçebilmektedir (124-125). Bunların dışında ayrı ayrı yaşayan iki menkabe birleşerek daha uzun ve hikâye karakteri daha belirgin tek menkabe haline de dönüşebilmektedir (127).

Küçük Türkül Hikâyelerde (Bozlaklar) Âşıkların Hayatı veya Biyografik Bozlaklar (128-135) başlıklı üçüncü maddede Başgöz, üç bozlak üzerinde durur: Necip ile Telli, Sultankız, Kulöksüz. Necip ile Telli’de nesir kısım henüz şiirin yardımcı unsuru olmaktan çıkamamış, türk anlatının esas unsuru olarak kalmıştır. Bu da onu “şiir-vak’a”ya yakın bir konuma getirir. Sultankız ise başta “şiir-vak’a”dır. Daha sonra farklı anlatıcılar ona yeni şiirler eklemek suretiyle hikâyeyi zenginleştirdiler. Kulöksüz ise gerek şiir sayısı gerekse hikâyenin ayrıntılanmasıyla biyografik hikâyeye en yakın biçimi almıştır (128-135).

Yaşayan Âşıklara Ait Biyografik Hikâye Epizotları ve Bunların Küçük Hikâyeler Halinde Anlatılması (135-147) başlığını taşıyan dördüncü maddede araştırmacı, “Âşık Şenlik’in Âşık İzani ile İmtihanı” ve “Sümmani’nin Kırım Seyahatı” metinlerinin analizinden yola çıkarak şu sonuçlara ulaşır:

Bu gruptaki anlatılar, halk hikâyelerinin artık tamamıyla şekil özelliklerini almış, örneğin geleneksel icrada hikâyeye başlamadan önce söylenen destanlar, bunlar anlatılmadan önce söylenir olmuş; ayrıca hikâyelerin başlangıcındaki kalıp sözler aynen yerini almıştır. Bu epizotlar, düğünlerde hatta kahvehanelerde anlatılır kıvama gelmişlerdir (137). Fakat konu bakımından hikâyenin genişliğine ve olgunluğuna kavuşmamışlardır. Biyografik hikâyelerdeki âşığın bütün hayatının ve aşk macerasının anlatımı olmaktan bu epizotlar henüz uzaktırlar. Ayrıca bu kısa hikâyelerde mensur kısım, yeterince işlenmediği için tipik halk hikâyelerindeki bün-yeye sağlamlığına sahip değildirlir (138). Bu biyografik epizotlar, Genç Osman anlatısının Köroğlu hikâyesine girişi gibi, bazen halk hikâyelerine girmek suretiyle onlara malzeme verirler (141). Hatta bütün bir biyografik türkölü rivayetin girdiği de görülür. Latif Şah hikâyesine giren Alesger’in üç şiirlik biyografik menkabesi bu duruma örnek verilebilir (145).

An’anevi Biyografik Halk Hikâyelerinin Teşekkülü (147-185) unvanlı beşinci ve son maddede Başgöz, tipik biyografik hikâyelerin oluşumu üzerinde durur. Nihat Sami Somyarkın (Banarlı)’ı eleştirerek başladığı bu kısımda, hikâyelerde mensur kısmın asıl önemli kısım olduğunu, şiirlerin ara yerde kahramanların hislerinin ifadesi olduğunu söyler ve Somyarkın’ın şiirlerden hikâyenin çıktığına dair düşüncesine karşı çıkar. Başgöz’e göre nesir ve şiir iki ayrı oluşum seyri gösterir (147-148).

Tez sahibine göre biyografik halk hikâyelerinin tek oluşum seyri izlediklerini söylemek ve onları tek tipe irca etmek yanlış olur. Hikâyeler oluşumları bakımından üç ayrı şekil arz etmektedirler (148); a. Kahraman-âşığın kendisi tarafından tasnif edilen biyografik halk hikâyeleri (148-163), b. Kahraman-âşıktan başka bir sanatkâr tarafından tasnif edilen ve mu-

sannifini bildiğimiz hikâyeler (163-169), c. Musanniflerini bilmediğimiz eski, tipik, an'anevi biyografik hikâyeler (169-185).

Kahraman-Âşığın Kendisi Tarafından Tasnif Edilen Biyografik Halk Hikâyeleri (ss. 148-163) konusunda temel metin olarak Ali İzzet'in biyografik hikâyesinin iki versiyonunu kullanmış, yer yer Âşık İlyas, Efkâri, Talibi ve Zemini'nin metinleriyle karşılaştırmalar yapmıştır (146-147). Başgöz'ün tespitlerine göre Ali İzzet'in hikâyesine, hayatına ait parça olayları anlatan şiir-vak'alar temel vazifesi görmüştür. Mensur kısımlar, herhangi bir fantastik vakayı içermediği için, bunların genel olarak âşığın başından geçebilecek reel olaylar olduğu söylenebilir. Ancak bunların hiçbir değişime uğramadığı söylenemez. Çünkü Ali İzzet, geleneksel hikâye kalıplarından etkilenerken kendi hikâyesinde değişiklikler yapmaktadır: Çocuksuzluk, dua ile çocuk sahibi olmak, babanın zengin olması, gerçekçi olmayan bir mekana sözde gitmek (âşık, Kürdistan'a gideceğini söyler; ancak Elbistan'a gider), “tek güzele âşık olmak” anlayışını kırıp her gördüğüne âşık olmak vs. (150-154). Şiir bahsinde Başgöz, âşıkların hikâyeye çok şiir ekleyerek daha güzel hâle getirileceğini düşündüklerini, bu yüzden vak'alara bağlı olmayan şiirleri de metne soktuklarını söyleyerek, bu durumun biyografiyi bozduğunu ifade eder. Çünkü âşık, şiire uydurmak için hikâyede değişiklikler yapmaktadır. Doğrudan hikâye için üretilen şiirler mensur kısım ile uyum içerisindedir ki bu durum, sonradan eklenen şiirleri tespite imkan vermektedir (154-160). Konuyla ilgili son sözü Başgöz'e bırakıyorum:

“Görülüyor ki Ali İzzet kendi hayatına ait biyografik bir hikâyeyi meydana getirirken şiirlerini ve biyografik vak'alarını ele almış, bunları yukardanberi izahına çalıştığımız tesirler altında değiştirerek tertiplemiş birbirine eklemiş, eksik yerlerini doldurmuş, başka şairlerin eserlerinin ve anonim türkülerin de yardımile biyografik bir hikâyeyi bizzat telif etmiştir” (160).

Kahraman-Âşıktan Başka Bir Sanatkâr Tarafından Tasnif Edilen ve Musannifini Bildiğimiz Hikâyeler (163-169) konusunu Başgöz üç metin üzerinden tahlil etmiştir; Murat Uraz'ın telif ettiği Karacoğlan ile Karakız, Sümmani ile Gülperi; Ali İzzet'in telif ettiği Âgâhi Baba. Başgöz, Erzurum'da bizzat M. Uraz'dan bu hikâyelerin kendisi tarafından telif edildiğini öğrenmiştir. Ancak Uraz, Başgöz'e göre, hikâye an'anesine büyük bir bağlılık göstermiş ve bu hikâyelere sübjektif müdahalesi, an'anevi hikâyecilerin hikâyelere yapmış oldukları müdahalelerden hiç de fazla olmamıştır. Bu sebeple Başgöz, bu hikâyeleri incelemesine dahil etmiştir. Uraz, hikâyeyi oluştururken Karacoğlan'la ilgili sözlü menkabeleri almış, ayrıca şiirlerden de biyografik malzemeyi devşirerek, uygun yerlere tamamıyla Karacoğlan'ın şiirlerini koymuştur. Sümmani ile Gülperi hikâyesiyle ilgili sözlü rivayetler Başgöz'ün elinde yeterli seviyede olmadığından bu hikâyenin Uraz tarafından yazılma sürecini yeterince takip edemediğini belirten araştırmacı, Erzurum'da uzun süre bulunan Uraz'ın Sümmani hakkında çok sözlü rivayet dinlediğini ve bu hikâyeyi de bunlara istinaden yazdığını düşünmektedir. Öte yandan Ali İzzet'i Uraz'a göre çok başarısız bulan Başgöz, onun Âgâhi Baba ile ilgili hikâyesini, bir hikâyeden çok sözlü kaynaklardan toplanmış rivayetler olarak kabul etmenin daha doğru olacağını düşünmektedir (163-168). Başgöz'e göre Uraz ve Ali İzzet'in hikâyelerin meydana gelmesinde oynadığı rol, I. tip hikâyelerdeki kahraman-âşıkların oynadığı rolden farklı değildir (169).

Musanniflerini Bilmediğimiz Eski, Tipik, An'anevi Biyografik Hikâyeler (169-185) başlıklı son madde, biyografik hikâyeler olarak bilinen Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Dede Kasım, Tufarganlı Abbas, Ercişli Emrah gibi metinlerle ilgilidir. Çünkü Başgöz'e göre bunlar biyografik olmakla beraber, musanniflerinin bilinmediği hikâyelerdir.

Bu kısımda tez sahibi, bundan önceki a ve b kısımlarının sonuçlarını göz önünde bulundurarak, hikâye geleneğini iyi bilen âşıklarla yaptığı görüşmelerden edindiği bilgilerle birleştirerek ve son olarak musannifi belli olmayan hikâyelerin tahlilini ekleyerek sonuca ulaşmayı hedefler. Yaptığı tahlillerden biyografik hikâyelerin iki unsurun birleşmesinden oluştuğu sonucuna varır (169):

1. Hikâyeye kahraman olan âşığa ait olan şiir ve biyografik unsurlar, 2. Hikâyenin musannifi olan sanatkâra veya hikâye an'anesine ait olan unsurlar.

Hikâyeleri yaratanlara bakıldığında da iki tip ortaya çıkmaktadır:

a. Müellif Âşık: Şiirlerini oluşturan ve biyografisine ait olayları yaşayıp söyleyen ve kurgulayan sanatkâr, b. Musannif Âşık: Bunları biraraya getirip tertip ve tanzim ederek bir hikâye oluşturan sanatkâr.

Bu noktada Başgöz, musannifin rolünü açıklama gereği duyar. Ona göre, biyografik hikâye musannifi, âşığın hayatına ait malzemeyi alıp bir bütün haline koyan ve uygun yerlere âşığın şiirleri yerleştiren kişidir. Dolayısıyla diğer halk hikâyelerinde musannifin hikâyelerdeki rolü çok daha fazladır. Başgöz'ün, Mehmet Kasım (Hicrani)'ın tasnif ettiği "Hanlar Hikâyesi" örneğinde gösterdiği gibi, musannif tüm olaylara müdahale edip geleneğin kalıpları çerçevesinde gerçek bir olayı öyle hikâyeleştirir ki olayla hikâye arasında bağlantı kurmak mümkün olmaz. Başgöz, bu noktada ... *eğer hadisenin aslını kendisinden öğrenmemiş olsak, hikâye ile reel vak'a arasında bir münasebet bulmamıza imkan olmayacaktı* (172) der.

Bu kısımda bazı meselelerle ilgili olarak Salman Bey ve Âşık Garip örnekleri üzerinde durulsa da asıl tahlil, Başgöz'ün 1938-1948 yılları arasında halk hikâyesi olarak tasnif edildiğini düşündüğü ve musannifi belli olmayan "Minhacı Hikâyesi" üzerinden yapılmaktadır. Biyografisi bilinen bu âşığın hikâyesini tasnif eden hikâyeci, *biyografik rivayetlerden bazılarını çıkarıp, bazılarını hikâye an'anesine uyacak şekilde değiştirmiş ve bazılarını da hikâyeye almaya hiç lüzum görmemiştir* (181). Musannif, hikâyeye Minhacı'nın şiirlerinden beş tanesini almıştır. Bu şiirler, hikâyenin vakalarıyla uygunluk göstermektedir. Bu noktada hikâyenin yeni ortaya çıkmış olması da değişikliklerin az olmasına ve dolayısıyla tahlillerin daha sağlam bir zemine oturmasına hizmet etmektedir.

Başgöz, biyografik hikâyelerde görülen büyük değişimlerin sosyal çevrenin değişimiyle ilgili olduğunu, çok farklı bir çevrede yeni bir musannifin çıkararak yeni biyografik malzemeyle hikâyeyi yeniden tasnif edebileceğini de yazmaktadır. Ona göre bunun en güzel örneği Âşık Garip'in Türkmen rivayetidir (183).

Tezin ayrı bir "Sonuç" kısmı yoktur. Başgöz, aşağıdaki yargılarla tezini nihayetlendir-mektedir:

“Bu eski biyografik hikâyelerin malzemesi –gerek şiirler gerek biyografik rivayetler- en evvel, bir hikâyeye maksadı ve karakteri taşımamakla beraber, kahraman olan âşık tarafından söylenip yayılmıştır. Hikâyeye kahraman olacak olan bu âşığın ölümünden sonra -40-60 sene sonra- bu malzeme bir usta âşık veya hikâyeci tarafından, çeşitli tesirlerin baskısı altında – an’ane gibi, hikâyeci âşığın kendi şahsiyeti ve kabiliyeti gibi- tertip ve tasnif edilmiş böylece biyografik bir halk hikâyesi meydana gelmiştir. Bu hikâyelerin tasnifleri üzerinden geçen zaman, musannif sanatkarların unutulmasını, bilinmemesini intaç etmiştir” (185).

2. Tezin kaynakları

Tez, yapıldığı yıl itibarıyla halk hikâyesi çalışmalarının emekleme devrine aittir. Bu sebeple tezde kullanabileceği evsafıta metin bulma sıkıntısı çeken Başgöz, bu eksikliği iki yaz boyunca Kars’ta derleme yaparak çözmeye çalışmış, ancak kendisinin de Önsöz’de ifade ettiği gibi, yine de malzemesi tam anlamıyla yeterli olmamıştır. Buna rağmen tez, günümüz araştırmacılarının kullanma imkânına sahip olmadığı yirmi iki yayımlanmamış, otuz bir yayımlanmış metni içerir:

Hikâye Metinleri			
Basılmış Metinler	Sayısı	Basılmamış Metinler	Sayısı
Âşık Garip	7	Âşık Garip	3
Kerem ile Aslı	7	Kerem ile Aslı	5
Emrah ile Selvi	6	Emrah ile Selvi	3
Karaoğlan	2	Tufarganlı Abbas	3
Necip ile Telli	3	Minhacı	2
Talibi (Felek Yarası/Ankara Destanı)	2	Dede Kasım	2
Kulöksüz	1	Ali İzzet	1
Sümmani	3	Zemini (Bektaş Usta)	1
		Âgâhi Baba	1
		Fâkiri	1

Bu metinlerden üç tanesi İlhan Başgöz’ün derlemesi; biri İlhan Başgöz’ün lisans tezi; biri (Kerem ile Aslı) Şükrü Elçin’in lisans tezi; diğerleri ise P. N. Boratav ve DTCF arşivlerinde gösterilmektedir. Tezin “Ek-Metinler” kısmında, “Şenlik-İzanî Karşılaşması” ve “Minhacı’nın Hikâyesi”nin tam metinleri; Âşık Garip (Raif Yelkenci cöngünden), Kerem ile Aslı (Eflatun Cem Güney’den alınmış bir Sivas cöngünden), Emrah ile Selvi (Âşık Kemal anlatması), Tufarganlı Abbas (Abbas Dilir anlatması), Karaoğlan ile İsmikân Sultan (Radloff, Kırım rivayeti) hikâyelerinin ise özetleri verilmiştir.

3. Tezin yaklaşımı

Bilindiği gibi folklor ürünleri çok defa uluslararası özellikler taşır. Bu durumu insan ruhu ve psikolojisinin ortak oluşuna bağlayan Adolf Bastian gibi etnologlar dahi olmuştur (Eberhard 1948: 7; Örnek 1969: 184). DTCF’de Eberhard’ın öğrencisi olan Başgöz, tezinin daha başında türkülü hikâyelerin uluslararası olduğunu vurgular:

“Yaşamış bir âşıkın hayatını konu olarak alan ‘türkölü halk hikâyeleri’, yalnız Türk halk edebiyatına has bir nevi olarak karşımıza çıkmıyor. Diğer milletlerde de, tarihlerinin muhtelif devirlerinde, bu cins, nazım nesir karışık, biyografik hikâyelere rastlıyoruz” (*Giriş*’in ilk cümlesi, 9).

Yukarıdaki alıntıyla bağlantılı olarak da biyografik Türk halk hikâyelerinin incelenmesinin dünya folklorunun bazı sorunlarının aydınlatılmasında katkı sağlayacağını belirtir:

“Bu bakımdan biyografik Türk halk hikâyelerinin tetkiki yalnız Türk halk edebiyatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmayacak, kendi halk hikâyelerini, hikâyenin yaşadığı devrin şartları içinde tetkik edemiyen diğer milletlerin halk edebiyatı çalışmalarına da önemli faydalar sağlayabilecektir” (9).

Bu iki alıntı çok önemli, görüldüğü üzere Başgöz, Türk folklorunu sadece Türkolojinin meselelerini çözmek dışında, onu uluslararası halk bilimi çalışmalarının içinde ele alıyor.¹⁰ Bu görüşünü destekleyen bir örneği de Fransız halk hikâyesi “Aucassin et Nicolette” vesilesiyle vermektedir. Bu hikâyenin başındaki giriş formeli “or dient, et content, et fablent”dir ve hâlâ manası anlaşılamayan bir cümle olarak kalmıştır. Fransız araştırmacıları bu ifadeden hikâyeyi anlatanların mı, yoksa dinleyicilerin mi kastedildiği hususunda farklı sonuçlar çıkarmaktadır. Bu farklı sonuçlar, hikâyenin birkaç kişi tarafından birden anlatıldığı gibi önemli bilgiler verebilecek niteliktedir. Oysa Türk halk hikâyelerinin yardımıyla bu problem çözülebilir. Türk halk hikâyelerinin başlangıç kalıpları ne hikâyeyi anlatanı ne de dinleyenleri kasteder (20-21). *Böyle cümleler doğrudan hikâye an’anesine işaret etmektedir. Yâni ‘daha eskiden bu hikâyeyi anlatmış olan sanatkârlar şöyle söyler ve böyle hikâye ederler ki.’ Fransız hikâyesinin bu başlangıç klişesinin de hikâyeyi daha evvel anlatmış olan hikâyecileri anlatmak istediği söylenebilir* (21).

Tez sahibinin çözmek zorunda olduğu temel sorun biyografik hikâyelerin nasıl oluştuğudur. Bu noktada âşıkların gerçek biyografileriyle bunlardan yola çıkılarak oluşturulan biyografi nitelikli hikâyelerin çakıştığı noktaların belirlenmesi çok önemlidir. Ancak âşıkların biyografileri üzerinde hemen hiçbir şeyin bilinmemesi Başgöz’ün önündeki en büyük engeldir. Bu engeli çözmek için araştırmacı, bugünkü âşıkların biyografilerindeki ortak unsurları geçmişteki âşıkların hayatına teşmil etmek gibi metodolojik açıdan oldukça sorunlu yaklaşımı benimser. Esasen çözmeye çalıştığı sorunun –hikâyelerin teşekkülü- tarihsel nitelikli oluşu ona başka bir çare bırakmamaktadır:

“Mademki, hikâye kahramanı âşıkların hayatı hakkında teker teker etraflı malumata sahip değiliz ve bu yüzden bunların hayatı ile hikâyeleri arasında mukayeseler yapamıyoruz. O halde, **tarihimiz boyunca yaşadıklarını bildiğimiz bütün âşıkların hayatını inceleysek acaba bunlarda birbirine benzeyen, müşterek unsurlara rastlar mıyız? O vakit hayatı hakkında malumat sahibi olmadığımız âşıklarda da aynı unsurların varlığını kabul edebiliriz.** Bu müşterek unsurlarla, biyografik hikâyelerin mukayesesi yapılırsa, gerek hikâye kahramanı olan âşıkın gerek diğer âşıkların hayatı ile hikâyeler arasındaki münasebetin nelerden ibaret olduğu ve âşıkların hayatından hikâyeler[e] geçen unsurların hangileri olduğu meydana çıkmış olacaktır.” (...) “**bugünkü âşıkların hayatı, cemiyet içindeki fonksiyon-**

ları daha eskiden yaşayanlarınkinden farklı değildir ve onlar hakkında hükümler verirken bize faydalı olabilecektir” (55) (vurgular bana aittir).

Vurguladığım kısımlara dikkat edilirse, Başgöz’ün âşıkların hayatını oluşturan “olay örgüleri”nde bir determinizm varsaydığı görülecektir. Oysa olay örgüsü, maddi sebepler ve araçların çok insani ve pek az bilimsel bir karışımıdır. Olay örgüsü bir determinizm değildir ve ayrıntıların görece önemi olup olay örgüsünün iyi ilerlemesi için şarttır. Üstelik olay örgülerini alt alta toplayıp bunlardan bir toplam çıkarmak da güçtür (Veyne, 2014: 54-56). Öte yandan tez sahibinin bugünkü âşıkların yaşantısıyla geçmişte yaşamış âşıkların hayatının farklı olmadığını ifade etmesi, Başgöz’ün değişmeyi çok dar bir açıdan görüp değerlendirdiğinin göstergesidir. Bu durum, “yazıya ulaşmamış” toplulukların hemen hiç veya çok yavaş değişmediğini savlayan 19. yüzyıl sosyal bilimcilerini anımsatmaktadır. Oysa “uyarlanma stratejisi” gereği tüm toplumların değiştiği gözlenmiştir (Kottak, 2001: 267). Ayrıca tez sahibinin yaklaşımı, ciddi bir genelleme sorununu bünyesinde taşımaktadır. Başgöz, tikel olduğu çok açık olan âşık biyografilerindeki ortaklıkları tümel önermeye dönüştürebileceğini düşünmektedir ki Karl R. Popper’in epistemolojide ele aldığı bu sorun, tikel önermelerden tümele gitmenin mümkün olmadığı yönünde, itiraz edilmesi güç bir akıl yürütmeye sonuca bağlanmıştır (Popper, 1998: 51-55). Başgöz’ün tezinin temelinde yatan açmaz budur. Tez, bir yanıyla çok güncel derlemeye dayanan bir öz taşıırken, konusu gereği tarihin inşasına yönelmek durumundadır. Başgöz’ün sonraki yıllardaki çalışmalarına bakıldığında hemen hiçbir çalışmada doktora tezindeki kadar tarihsel inşaya dayanan bir yaklaşım kullanmadığı görülmektedir. Hatta tezinde bile yer yer tarihsel bakış açısına oldukça ters tespitleri vardır. Aşağıdaki belirlemesi bu duruma örnek verilebilir:

Aucassin et Nicolette’te yer yer hikâyeyi anlatan sanatkârın şahsiyeti kendisini gösteriyor. Anlatıcı vak’a karşısında çoğu zaman bitarafliğini kaybederek hikâyeye müdahale ediyor ve hislerini açığa vuruyor (...) Türk halk hikâyelerinde de anlatıcı sanatkârın zaman zaman hikâyeye müdahalede bulunduğu ve kendisini hikâyenin içinde hissettirdiği görülür. Pertev Naili Boratav, onlardaki bu vasfı destani temsilin halk hikâyelerindeki izleri olarak kabul etmektedir (20).

1949’da yapılan bu farkına varış, Başgöz’ü uzun zaman meşgul edecek ve sonunda 1986 yılında *Journal of American Folklore*’da yayımlanan “Digression in Oral Narrative: A Case Study of Individual Remarks by Turkish Romance Tellers” (Sözlü Anlatımda Arasöz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait bir Durum İncelemesi) isimli bir makaleye dönüşecektir.¹¹

Tez sahibine göre halk şiiri, edebiyat tarihinin değil, folklorun çalışma alanı içinde olmalıdır. Başgöz tezinde yaptığı karşılaştırmaların bile açıkça gösterdiği gibi âşık şiirlerinin de masal, türkü vs. folklor mahsulleri gibi ve onların derecesinde “bünye ve yapı” değiştirdiğini, farklı âşıklara izafe edildiklerini ifade eder (89). Bu noktada Başgöz, bünye ve yapı değişimine yol açan sebepler arasında “şiirin dinleyici muhiti”ni de sayar ve bu konuyu Âşık Efkârî örneği üzerinden açıklar (88-90). Efkârî’nin bu konudaki açıklamasını önemine binaen alıyorum:

“Gittiğim, gezip dolaştığım yerlerde benden, mesela Âşık Şenlik’in, Sümmani’nin şiirlerini söylememi isterler. Olur a insanlık, orada bunların şiirleri aklıma gelmez. Ben o vakit kendimden ya evvelden yazmış olduğum bir şiirimi söylerim, yalnız sonunda kendi ismimi söylemem, Şenlik veya Sümmani tapşırım. Yahut, oracıkta irticalen bir şiir söyler gene sonunda Şenlik veya Sümmani adını söylerim. Böylece bu şiirleri, Şenlik’in ve Sümmani’nin sanırlar” (90).

Bu ifadenin ardından Başgöz, konuyla ilgili bir gözlemini de aktarır. Efkârî’den derleme yaparken âşık, önce bir şiirini yazdırmış, daha sonra bu şiiri sildirerek ilk versiyondaki “amma” kelimesinin yerine “isem de” koyup yeniden yazdırmıştır. Çünkü Efkârî, kendi muhitinde normal olan bu kelimenin şehir ortamında yadırganacağını düşünmüştür (90). Yine Efkârî, Başgöz’e, hikâyeleştirdiği Adana seyahatini hem yalnızken hem de Adana Halkevi’nde anlatmış; Başgöz, iki anlatım arasında farklar bulunduğunu tespit etmiştir (140-141). Ancak bu sırada henüz bu farkları bir yaklaşıma bağlayamamıştır. Başgöz’ün bu tespiti¹², yıllar sonra Posoflu Müdâmi’den 1967 yılında yaptığı derlemeler sonucunda 1974 yılında sunduğu ve akabinde yayımlanan “The Tale Singer and His Audience” (Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi) adlı bildirisinde¹³ ele aldığı “context (bağlam)”le ilgilidir. Bilindiği gibi Başgöz, az önce andığım bildiriyle “Performans (gösterim)” yaklaşımının temel metinlerinden birini kaleme almıştır. Böylece 1948’de tezinde *Saz şairlerinin eserlerine ait önemli bir mesele teşkil eden bu konunun daha etraflı bir şekilde incelenmesi tezinin planı dışında kalan ve daha büyük bir emek isteyen bir çalışmaya lüzum göstermektedir* (91) şeklinde ifade ettiği bilimsel sorunu yine kendisi ele almış ve son olarak 2008 yılında yayımlanan *Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art*¹⁴ ile sonuçlandırmıştır. Bu noktada danışmanı Boratav’a göre Başgöz’ün kuramsal yaklaşımı daha fazla önelediği görülmektedir.¹⁵ Çetîk’in ifadesiyle bu öğrenciyle hocası arasında çok açıkça gözükmeyen gerilimin de *belirdiği noktalardan birisidir* (2019: 162). Boratav’ın *Hipotezler ileri sürmek ve teoriler önermek işini biz başkalarına bırakalım* (Başgöz, 1998: 31) düşüncesini Başgöz, ABD’deki kurama önem veren halk bilimi anlayışının etkisiyle terk etmiştir (Çetîk, 2019: 162-164). Başgöz’ün doktora tezinde kullandığı “metin merkezli mukayese” yaklaşımını tamamen terk etmese de ABD’de yaptığı çalışmalarda “Gösterim”i esas aldığı açıktır. Başgöz, hatıralarında Performans kuramının kendisi ABD’ye gittiği yıllarda henüz soyut, fakat çok popüler olduğunu, bu yaklaşımı kendisinin somutlaştırdığını yazar (2017: 317-320).

Başgöz, âşıkların intihalleriyle ilgili araştırmacıların dikkatli olmasını öğütlemektedir. Kendi icra ortamları içinde bu tarz intihalleri kolay kolay yapamayacak olan âşıklar, şiirlerini derleyen aydınların geleneği bilmemelerinden faydalanarak, kendilerini daha önemli göstermek gayesiyle, ünlü âşıkların şiirlerini kendilerine mal edebilmektedirler. Bu noktada Başgöz; Âşık İlyas, Âşık Aziz ve Ali İzzet örnekleri üzerinde durur. Halk şiiri kitaplarında görülen aynı şiirin birden fazla âşığa aitmiş gibi gösterilmesinin bir sebebi de budur (92-93). Özellikle günümüz âşık edebiyatı araştırmacılarının işini çok zorlaştıran bu önemli tespitin yapılan çalışmalarda hep akılda tutulmasında fayda vardır.

Bu kısmı Başgöz’ün tezdeki ve ABD devrinden itibaren kullandığı bilimsel üslûp üzerine bir karşılaştırma yaparak bitirmek istiyorum. Tezdeki üslûp (Önsöz hariç) “biz”li yapıları kullanmaktadır; *rastlıyoruz* (9); *Bu, bize Fransız troubadour’larının hayatının türküler halinde anlatıldığını göstermektedir* (18); üzerinde duracağız (19); *biz tedkiklerimizde (...)* muka-

yeseler yapacağız (24). Türkiye’de bugün de yaygın olan bu üslûp ABD’de sosyal bilimlerde 1960’lı yıllarda dahi kullanılmamaktadır. Başgöz, ABD’de akademik faaliyete başladıktan sonra yazdığı kitap ve makalelerde her zaman “ben”li bir üslûp kullanmıştır. Araştırmacı ile konusu arasına bir mesafe koyan “biz”li ve “edilgen” kullanımlar, esasen pozitivist yöntemin dildeki yansımaları olmanın dışında günümüz sosyal bilimlerinde pek anlam ifade etmemektedir. Gerçeğin karmaşıklığı karşısında araştırmacının belli bir açıdan olayları değerlendiren bir gözlemci olduğu gerçeği (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 27-29), araştırma metninin yazımını büyük ölçüde değiştirip çeşitlendirmiştir (Glesne, 2015: 333; Merriam, 2015: 230).

4. Tezde bilim etiği

Bilim etiğine riayet, bir tezde dikkat edilmesi gereken hususların başında gelir. Hatta tezin tüm veri ve yorumlarını bu ilkeye bağlamak en doğrusudur. Etikteki ihlaller tezin veri ve yorumlarının otomatik olarak şüpheli olmasına yol açar. Başgöz’ün tezine bu açıdan bakıldığında büyük bir açık yüreklilikle tezin eksikliklerinin itiraf edildiği, “Önsöz”ünde topladığı metinlerin yeterli olmadığını açık yüreklilikle ifade etmesiyle sabittir.

Ayrıca teze yapılan tüm katkı sahiplerinin adlarının anıldığı görülmektedir. Yukarıda bahsettiğim Aucassin et Nicolette’te bulunan başlangıç formelinin Fransız araştırmacılar tarafından tam olarak çözülemediği bilgisini Azra Erhat’ın kendisine söylediğini belirtiyor; *Burada Aucassin et Nicolette’e ait bir meseleye kısaca temas etmek istiyoruz. Bana Fransız hikâyesini tercüme etmek iyiliğinde bulunan Azra Erhat’tan öğrendiğime göre...* (20). Böylece bu tespitin şerefini Erhat’la paylaşıyor.

İngiliz edebiyatında yer alan şairlere ait kaynaklardan kendisini haberdar eden İrfan Şahinbaş’a ve buralardaki bilgileri tercüme eden Hilmi Artan’a, hem “Önsöz”de hem de ilgili bilgilerin verildiği yerdeki 64 numaralı sonnotta teşekkür etmektedir.

Başgöz’ün konuyla ilgili bazı araştırmacıları da eleştirmekten kaçınmadığı görülmektedir. Başgöz’ün umumi olarak hocası Boratav’ın görüşlerini kabul ettiği görülmekteyse de¹⁶ yer yer onu da eleştirmiştir:

Pertev Naili Boratav’ın verdiği ve Dede Kasım’ı 16. yüzyılın şairi sayan şifahi an’aneyi hakikat olarak kabul etmemek için sebepler vardır.” (52) “Bunlara dayanarak Pertev Naili Boratav’ın naklettiği rivayetlerin gösterdiği gibi Kasım’ın 16’ncı yüzyılda değil, 1742-1796 arasında, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını kabul etmek lazımdır” (53).

Tezde Başgöz’ün eleştirdiği diğer araştırmacılar, Nihat Sami Somyarkın (Banarlı) ve Fuat Köprülü’dür. Özellikle Somyarkın’ın hikâyenin şiirden çıktığı düşüncesine yaptığı eleştirinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Başgöz, Somyarkın’ın aksine alandaki gözlemlerinden yola çıkmaktadır. Dolayısıyla bence masa başından konuyu ele alan Somyarkın’a göre daha tutarlı ve gözleme dayanan bir model ileri sürmektedir (147-148). Köprülü’yü ise âşıkların biyografileriyle ilgili daha ikinci derece hususlarda tenkit etmektedir. Bütünüyle bakıldığında araştırmacı, aldığı yardımları açık yüreklilikle belirten, alandaki önemli isimleri bile olgun bir biçimde eleştiren bir zihniyete sahiptir.

5. Tezin etkileri

Bir tezin etkisi biraz da ulaşılabilirliğiyle doğru orantılıdır. Günümüzde “Ulusal Tez Merkezi” vasıtasıyla çok rahat ulaşılabilen tezlere 2010’lu yıllara kadar ulaşmak çok zordu. Hele Başgöz’ünkü gibi 1940’lı yıllarda yapılan tezler için bu durum bir kat daha zorlaşmaktaydı. Nitekim bugün bile tanıtımını yaptığım bu teze ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bu gerçek, Başgöz’ün tezinin etki alanını oldukça daraltmıştır.

Başgöz’ün tezinin analitik olarak kullanan en önemli çalışma, tespit edebildiğim kadarıyla, Fikret Türkmen’in *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayesele Bir Araştırma*’sıdır. 1972 yılında doktora tezi olarak tamamlanan ve 1976 yılında basılan bu çalışmada *Âşık Garip*’in kimliği ve onun adı etrafında oluşan hikâyenin hangi yüzyılda oluştuğu sorunlarıyla ilgili olarak Başgöz’ün doktora tezine atıflar ve eleştiriler getirilmektedir. İlk olarak Türkmen, Başgöz’ün *Âşık Garip*’in yaşamış bir âşık olduğu fikrini ele alır ve bu düşünceye katılmadığını belirtir. Türkmen’e göre bu noktada Başgöz’ün en önemli delili âşıkların *Garip*’in yaşadığına dair verdikleri beyanlardır. Oysa âşıklar, hayalî olduğu kesin olan şahısları da yaşamış kabul etmektedirler. Bu noktada Türkmen *Biz, Doğu Anadolu’da yaptığımız derlemeler esnasında buna defalarca şahit olduk* diyerek (1995: 6) Başgöz’ün gözlemlerine karşı kendi gözlemlerini öne sürmekte ve *Âşık Garip*’in itibarî bir şahsiyet olduğunu ileri sürmektedir. Hikâyenin oluştuğu zaman noktasında ise Türkmen, Başgöz’ün de dahil olduğu bir grup araştırmacının ileri sürdüğu 16. yüzyıl görüşünü kabul etmektedir (1995: 9-12).

Halk hikâyesi çalışmalarında öncülerden biri olan Türkmen’in kitabında anılmış olmasına rağmen, halk hikâyesi alanında sonradan yapılan tez ve kitaplarda Başgöz’ün tezinin nadiren görölüyor –görölüdüğünde de nakledici bir niteliktedir– olması, açıkçası Türk halk hikâyesi araştırmaları için bir şanssızlıktır. Çünkü bu sebeple Başgöz’ün nispeten sınırlı malzeme ile yaptığı genellemeler, hikâye monografileri bazında ele alınamamış, eksik veya tam yanları belirlenememiştir.

Sonuç

1946’da Pertev Naili Boratav’ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* kitabı bu konuya alandan derlenmiş metinler ışığında ciddi bir soluk getirmişti. 1949 yılında tamamlanan İlhan Başgöz’ün tezi, bu çalışmanın bir bölümünü genişletip yeni malzemeyle yeniden ele alan bir niteliğe sahiptir. Ancak siyasi şartlar iki akademisyenin de halk hikâyeleri konusunu Türkiye’de devam ettirmelerini imkânsız kılmış, biri Fransa’ya diğer ABD’ye giden iki akademisyenin çalışmaları yaklaşım bakımından birbirinden belli noktalarda ayırım gösteren bir nitelikte devam etmiştir. Özellikle Başgöz’ün halk hikâyesi türüyle ilgili çalışmalarını devam ettirdiği ve 2008 yılında konuyla ilgili çok önemli bir çalışmaya imza attığı görülür. Bu çalışmada Başgöz, yaklaşım bakımından doktora tezinin çok uzağındadır. Tezinde metin merkezli mukayese yaklaşımını benimseyen ve tarihsel biyografi inşasını deneyen yazar, kitabında gösterim (performans) kuramını kullanır. Tez sahibinin de hatıralarında belirttiği gibi ABD’de çok popüler, ama belli ölçüde soyut olan bu teori, arşivinde derlenmiş metinler ve hikâye icrasına dair gözlemleri olan Başgöz’ün çalışmalarıyla somut hâle gelmiştir. Buna ilave olarak, Başgöz’ün tezinde kullan-

dığı araştırma nesnesi ile araştırmacı arasına mesafe koyan “biz”li üslûp, ABD’deki akademik hayatında yerini bu mesafeyi azaltan “ben”li üslûba bırakmıştır.

Tezin temel yaklaşımı değerlendirildiğinde tarihte yaşamış âşıkların hayatıyla o gün yaşayan âşıkların hayatını temel nitelikleriyle aynı kabul etmesi, yani değişimi neredeyse yok sayması, bu bağlamda tikel örneklerden tümele gidilebileceğini savlaması ciddi yaklaşım eksiklikleridir. Ancak şunu da ifade etmeliyim ki tarihte yaşamış âşıkların hayatı hakkında yazılı kaynakların olmaması, tezde kullanılan “inşa” ve “genelleme” yaklaşımını tezin yazmasına neredeyse dayatmıştır. Öte yandan tez, kullandığı artık derlenme imkânı olmayan hikâye metinleri ve biyografik halk hikâyelerinin oluşum ve üretimi hakkında geliştirdiği düşünceler sebebiyle bugün bile araştırmacılar açısından değerini muhafaza etmektedir. Bu sebeple mutlaka basılarak Türk halk bilimi yayıncılığına kazandırılmalıdır.

Tez sahibi, etik değerler bakımından olgun bir tavrının olduğunu göstermiş, önemli sayılabilecek bir buluşun farkına varmasını sağlayan bir başka akademisyene hak ettiği payı vermekten çekinmemiştir. Ayrıca kendi danışmanı da dâhil olmak üzere fikrine katılmadığı araştırmacıları bilimsel nezaket çerçevesinde eleştirmekten geri durmamıştır ki içinde bulunduğu ağır koşulları göz önüne alındığında bu tavrın bir kat daha değerli olduğu her türlü zahtan varestedir.

Başgöz’ün doktora tezi, Türkiye’deki halk hikâyesi çalışmalarına, maalesef çok etki edememiştir. Bunda tezin basılmamış ve çok zor ulaşılıyor olmasının etkisi büyüktür. Bu kullanamama durumu, sadece biyografik halk hikâyelerinin oluşumu üzerinde değil, genel olarak halk hikâyelerinin üretimiyle ilgili olarak yapılacak tartışmaları da olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Başgöz’ün ele aldığı konuyu sadece Türkolojinin değil, dünya folklorunun bir meselesi olarak alması bugün bile örnek alınacak bir yaklaşımın Türkiye’deki erken örneklerinden biridir.

Notlar

- 1 İlhan Başgöz’ün doktora tezinin pdfsini benimle paylaşan, elindeki tüm bilgi ve belgeleri kullanımına açarak bu makaleyi kaleme almam için beni devamlı teşvik eden Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz’e teşekkür ederim.
- 2 Ankara Üniversitesi DTCF Personel Dosyası (Serpil Aygün Cengiz vasıtasıyla)
- 3 Ankara Üniversitesi DTCF Personel Dosyası (Serpil Aygün Cengiz vasıtasıyla)
- 4 Ankara Üniversitesi Rektörlük Personel Dosyası (Serpil Aygün Cengiz vasıtasıyla)
- 5 Bu makale, Ankara Üniversitesi DTCF Halk Bilimi Bölümü çalışmaları bağlamında “Folklor Sokağı Atölyesi” çatısı altında “Onun Tezini Anlatıyorum” etkinliği kapsamında yapılan bir konuşma [<https://www.youtube.com/watch?v=mUrC2zbp2k> (02.10.2020)] vesilesiyle ortaya çıktı. Bu etkinlikte konuşmam için beni davet eden, İlhan Başgöz’ün doktora tezinin pdfsini benimle paylaşan, elindeki tüm bilgi ve belgeleri kullanımına açarak bu makaleyi kaleme almam için beni devamlı teşvik eden Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz’e çok teşekkür ederim.
- 6 Başgöz’den yapılan alıntılarda ve tezin başlıklarında yazarın imlasına uyulmuştur.
- 7 “Menkabe” terimi Başgöz’ün kullanımındır.
- 8 İçindekiler kısmında “An’anevi” yerine “Tipik” kelimesi vardır.
- 9 Tasnifte kullanılan rakam ve harf tercihleri Başgöz’e aittir.
- 10 Başgöz’ün tezine rapor yazan Boratav da bu noktaya işaret etmektedir (Çetik, 2019: 160).
- 11 Türkçesi için (Başgöz, 2006).
- 12 Başgöz, bu durumu kendisinden önce Boratav’ın da fark ettiğini belirtmektedir (Başgöz, 2017: 318).

- 13 Olayın anlatımı için (Başgöz, 2017: 317-320); Türkçesi için (Başgöz, 1986: 49-138).
- 14 Türkçesi için (Başgöz, 2012).
- 15 Öte yandan Boratav ve Başgöz'ü konu alan bir doktora tezinde (Özteke, 2010) Başgöz, Boratav'ın çırağı kabul edilerek ikisinin eserlerini bir usta-çırak ilişkisi içinde değerlendirmek gerektiği ifade edilmiş olup Başgöz'ün yayınlarının Boratav'ı takip ettiği tespiti yapılmış (265); ayrıca Başgöz'ün kuram konusuyla pek ilgilenmediği iddia edilmiştir (268). Bu tespitlerin yüzeysel bir karşılaştırma sonucu yapıldığı açıktır.
- 16 Nitekim bu hususa tez hakkında yazdığı raporda Necmettin Halil Onan da işaret etmiştir (Başgöz, 2017: 444).

Kaynaklar

- Aygün Cengiz, S. (2017). Hikâyemiz (II)... S. Aygün Cengiz- M. Bulut- G. Bayraktutan (Haz.). *Valizde kalanlar: Sedat Veyis Örneğin izleri* içinde (i-xxvi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Ürün.
- Başgöz, İ. (1986). *Folklor yazıları*. İstanbul: Adam.
- Başgöz, İ. (1998). Pertev Naili Boratav'ın Türk ve dünya folklor araştırmalarındaki yeri. M. Turan (ed.). *Pertev Naili Boratav'a armağan* içinde (17-32). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Başgöz, İ. (2006). Sözlü anlatımda arasöz: Türk hikâye anlatıcılarının şahsi değerlendirmelerine ait bir durum incelemesi. M. Ekici (Çev.). M. Ö. Oğuz vd. (Ed.). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar I* içinde (320-349). Ankara: Gelenek.
- Başgöz, İ. (2012). *Türküli aşk hikâyeleri bir gösterim olarak*. İstanbul: Pan.
- Başgöz, İ. (2017). *Gemerek nire Bloomington nire*. İstanbul: İş Bankası.
- Çetik, M. (1998). *Üniversite cadı kazanı 1948 DTCF tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın müdafaası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Çetik, M. (2019). *Pertev Naili Boratav bir akademisyen ve düşünce adamı*. İstanbul: İletişim.
- Eberhard, W. (1948). Bugünkü Avrupa'da etnoloji'nin esas cereyanları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/1-2, 1-15.
- Erbaş, H. (2016). *Bir cumhuriyet çınarı sözlü tanıklarıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 yılı*. İstanbul: İş Bankası.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*, A. Ersoy, P. Yalçınoğlu (Çev. Ed.), Ankara: Anı.
- Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji insan çeşitliliğine bir bakış*. S. Özbudun vd. (Çev.). Ankara: Ütopya.
- Merriam, S. B. (2015) *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev.- Ed.), Ankara: Nobel.
- Örnek, S. V. (1969). Etnolojinin tarihçesi, başlıca ekolleri, görevleri. *Antropoloji*, 4, 165-195.
- Özteke, V. (2010). *Pertev Naili Boratav'ın ve İlhan Başgöz'ün Türk kültürü üzerine olan araştırmalarının sosyal antropoloji açısından incelenmesi*. Ankara, Ankara Ü. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış doktor tezi.
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. İ. Aka (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Pultar, G. ve Aygün Cengiz, S. (2003). *Kardeşliğe bin selam -İlhan Başgöz ile söyleşi-*. İstanbul: Tetragon.
- Sefercioğlu, N. (1981). *Türk halk şâirleri bibliyografyaları I Karacaoğlan bibliyografyası*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türkmen, F. (1995). *Âşık Garip hikâyesi üzerinde mukayeseli bir araştırma*. (2. baskı) Ankara: Akçağ.
- Veyne, P. (2014). *Tarih nasıl yazılır?* N. Özyıldırım (Çev.). İstanbul, Metis.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.